1:150000
1:70000
تبریز
تبریز
تبریز

ئاقساراي يېزىسى

مۇھەممەتئىمىن قۇربان

بۇ يېزىنىڭ زېمىنى ئوچ بۇرجەك شەكىلىدە جەنۇبتىن-شىمالغا تارايغان بولۇپ، غەربتىن - شەرقتە كەڭلىكى بەش كىلومېتر، جەنۇبتىن - شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتر، ئومۇمىي دائىرىسى 60 كۋادرات كىلومېتر. شىمالدا ماڭلاي، كۇيا، غەربتە زاۋا، غەربىي جەنۇبتا سايباغ، شەرقتە جاھانباغ يېزىلىرى بىلەن ۋە قاراقاش دەريا سى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى ئارىباغ كەنتىگە جايلاشقان بولسىمۇ، نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان يىراق - يېقىنلارغا تونۇلغان مەشھۇر يۇرت — ئاقساراينىڭ نامى بۇ يېزىنىڭ ئىسمى قىلىپ مۇقىملاشتى. (ئاقساراي كەنتىنىڭ 1984 - يىلىدىن كېيىن جاھانباغ يېزىسىغا تەۋە بولۇپ كەتكەنلىكىنى كىتابخانىلىرىمىز ئۇنتۇپ قالمىغاندۇ.)

بۇ يېزىنىڭ دائىرىسى 1920-يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە بەھرامسۇيى مەنىلىكىگە تەۋە بولۇپ، 1936 - يىلىدىن كېيىن كۆپ قىسمى 1 - رايونغا، ئاز بىر قىسمى 6 - رايونغا تەۋە بولدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن ئاساسىي قىسمى «پەزىلەت» يېزىسىغا، كىچىك بىر قىسمى «مولچىلىق» يېزىسىغا تەۋە بولدى. 1948 - يىلى بىرلىككە كېلىپ «پەزىلەت» يېزىسى بولدى. 1950 - يىلىدىن كېيىن 2 - رايون بولۇپ، ئاقساراي، چوناقلا، ئىلىشىبىشى،

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامىبرى

گۈلباغ، قۇمباغدىن ئىبارەت ئالتە يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالمدۇ. 1956 - يىلى 1- رايوندىن ئىشقىلار، 11 - رايوندىن ئۈزۈنئېرىق 2- رايونغا تەۋە قىلىپ سەككىز يېزىغا كۆپەيدى. 1958 -يىلى «سەكرەش» گۈڭشېسى، 1978 - يىلى «ئاقساراي گۈڭشېسى»، 1984-يىلىدىن ئېتىبارەن «ئاقساراي يېزىسى» دەپ ئاتالدى.

بەھرامسۇيى، ماكۇي، كۇيا، زاۋا ئۆستەڭلىرىنىڭ بۇ يېزا دائىرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەنلىكى بۇ يېزىنىڭ ئېتىز - ئېرىقلارنى پىلانلاش، رەتلەش ئىشلىرىغا بەلگىلىك ئوڭۇشسىزلىقلارنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمگەكچان ئاقساراي خەلقى ئېتىزلىقلارنى سالالاشتۇرۇش، سۇغىرىشنى يۇرۇشلەشتۇرۇش بىلەن يىلمۇ يىل شۇغۇللىنىپ، سۇ مەنبەسى مول بولغان پايدىلىق ئىمكانىيەتنى يارىتتى.

1996-يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇيېزىدا100مەمۇرىي مەھەللە، 23 مەمۇرى كەنت، 5015 ئائىلە، 21 مىڭ 76 نوپۇس، 24 مىڭ 770 مو تېرىلغۇ يەر بار. پۈتۈن يىللىق ئاشلىق مەھسۇلاتى 8 مىليون 25 مىڭ 528 كىلوگرامغا يېتىپ، بۇلتۇرقىدىن 3.04% ئاشتى، پاختا (چىگىتسىز) 308 مىڭ 668 كىلوگرامغا تۆۋەنلەپ بۇلتۇرقىدىن 125 مىڭ 445 كىلوگرام كېمەيدى، پىلە 24 مىڭ 825 كىلوگرامغا مۇقىملاندى. چارۋا 39 مىڭ 596 تۇياقتا يېتىپ بۇلتۇرقىدىن 6.2% ئاشتى. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئوتتۇرچە كىرىم 460 يۈەنگە تۆۋەنلەپ ئالدىنقى يىلدىن 55 يۈەن ئازايدى.

ياڭاق — بۇ يېزىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەۋزەللىكى بولۇپ، ياڭاقنىڭ تۈپ سانى 57 مىڭ 70 تۈپكە، يىللىق مەھسۇلاتى 80 مىڭ 500 كىلوگرامغا يەتتى.

ئاقساراي يېزىسىدىكى كەنت ناملىرى

⊙ ئاقساراي يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى

1. ئېلىشبېشى
2. باشئارىغول
3. ئارامازار
4. ئاياغ ئارىغول
5. ئۈجمىلىك
6. چوناقلا
7. تاقايلا
8. باش باغئېرىق
9. ئاياغ باغئېرىق
10. چىنارباغ
11. گۈلباغ
12. ھالئېرىق
13. ئارىباغ
14. كېتىكلا
15. باش ئىشتاچى
16. ئاياغ ئىشتاچى
17. ئاياغ قۇمباغ
18. ئۇزۇنئېرىق
19 يىكچى
20. خۇمدان
21. باش قۇمباغ
22. باش جىلغا
23. ئاياغ جىلغا

چېگرىداش يېزىلاردىن خەرىتىگە چۈشكەن كەنتلەر

سايباغ يېزىسىدىن: 24. تاملىق، 25. دۇۋە سايباغ، 26. خەلىپەسايباغ. 27. ئىمام ئەپتەر

جاھانباغ يېزىسىدىن: 28. دۆڭباغ، 29. ئۇزۇنئېرىق، 30. قاياش.

زاۋا يېزىسىدىن: 31. لەڭگەر.

خوتەن ناھىيىسىنىڭ لايقا يېزىسىدىن: 32. تاللىق ـ ئېرىق

توقا جاڭگىلى

قازاقاش دەرياسى ئېقىنى ئېچىدىكى بۇ ئارال زېمىن ئەزەلدىن يۇلغۇنلۇق جاڭگال بولۇپ، تەخمىنەن 1850 ـ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يىللىرىدىن ئېتىبارەن توقا لەقەملىك نىمياز ئاخۇن مە-
راپ ئىگىدارلىق قىلغانلىقتىن ھازىرغىچە توقا جاڭگىلى
دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

نىمياز ئاخۇن بۇ جاڭگالدا ئون نەچچە يىل تېرىق-
چىلىق قىلغاندىن كېيىن پاتاق لەقەملىك زۇمرەتشاھ،
قادىر ئاخۇن، تارى ئاخۇن دېگەن ئۈچ ئىنى تۇغقانغا سې-
تىپتۇ. ھازىر بۇ ئارالدا 29 ئائىلە بار بولۇپ، 23 ئائىلە
پاتاق لەقەملىكلەردۇر.

بۇ مەھەللىدە 132 نوپۇس، 1407-مو تېرىلغۇ يەر بار.

(ئېلىشبېشى كەنتىدە ئولتۇرۇشلۇق 77 ياشلىق
تۇرسۇن ئاخۇن، 80 ياشلىق روزى مۇھەممەت ئاخۇن،
70 ياشلىق مېھمان ئاخۇنلار سۆزلەپ بەردى).

ئېلىشبېشى



تۇرسۇن ئاخۇن، مېھمان ئاخۇن، روزىمۇ-
ھەممەت ئاخۇن قاتار-
لىق پىشقەدەملەرنىڭ
سۆزلەپ بېرىشىچە،
بۇ جاي ئىلگىرى ئازغان
بوغاز دەپ ئاتىلاتتى.
بۇ ئاتالغۇ يۇرتلىرى-
دىن ئازغان، سەپەردە
ئازغان مۇساپىر ۋە يېتىملارنىڭ بۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپ
قالغانلىقىدىن كېلىپ چىققانىكەن. تۇرسۇن ئاخۇننىڭ
ئانىسىنىڭ بوۋىسى كېپەكباي ئەسلىدە قەشقەرلىك بو-
لۇپ، بۇ جايدا ماكانلىشىپ قالغانىكەن. 1700 - يىللىرى

بۇ جايدا ئازان يەتتە ئائىلىلىك كىشى ياشىغانىكەن. قاراقاش دەرياسىغا چوك ياغاچ ئازما سېلىنىپ دەريا سۇيى توقۇز ئۆستەڭگە تەڭشىلىدىغان بولغاندىن كېيىن، بۇ جاينىڭ نامى بارا - بارا ئېلىشىپىشى دەپ ئاتالىدىغان بولدى. «ئېلىشىپىشى» دېگەن بۇ ئاتالغۇ — ئۆزلىرىنىڭ ئۆستەڭگە تەقسىم بولغان سۇنى ئالىدىغان جايۇ ئۆستەڭنىڭ بېشى دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ.

1996 - يىلى ئاخىرىدىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا بۇ كەنتتە ئۈچ مەھەللە، 236 ئائىلە، 822 نوپۇس، 1145 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئازىغول

76 ياشلىق ئابلىز ئاخۇن قاتارلىق پىشقەدەملەرنىڭ بايان قىلىشىغا ئاساسلانغاندا، تەخمىنەن 250 يىل ئىلگىرى گۇلباغلىق ھارۇنخان غوجا بۇ جايدىن ئۆزۈنئېرىقلىق مەكتىك ئاخۇنغا 125 يامبۇلۇق يەر سېتىپ بەرگەندىن كېيىن بۇ جايدا تېرىقچىلىق باشلىنىپتۇ. شۇ چاغلاردىن باشلاپ بۇ كەنتنىڭ باش تەرىپى ئايماق كەنتىگە يېقىن بولغانلىقتىن باشئاقساراي، ئاياغ تەرىپى تاقايىلا كەنتىدىكى چوڭ مازارلىققا يېقىن بولغانلىقتىن مازار بېشى دەپ ئاتىلىپتۇ. تەخمىنەن 100 يىل ئىلگىرى ۋابا (ئاغرىق - سىلاق) تارقىلىپ ئەتراپتىكى يۇرتلاردا كىشىلەر تۈركۈملەپ ئۆلۈپ كەتسىمۇ، بۇ جايدا ئۆلۈم - مۇسىبەت ئېغىر بولمىپتۇ. بۇ ئىش ئەتراپقا ئاڭلانغاندىن كېيىن يۇرۇقتاشلىق كىشىلەر كېلىپ سۇرۇشتۇرۇپ، بۇ جاي ئىنكىسى ئۆستەڭنىڭ تارىسىدا بولغانلىقىنى، ئەتراپتا ئاغرىق - سىلاق تارقىغاندا بۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

ئىككى ئۆستەڭگە توپلىشىپ سۇ بويىدا يېتىۋالغانلىقتىن ئاغرىق - سىلاقتىن ئامان قالغانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە «ئارىغوللۇقلارنى خۇدايىم ساقلاپتۇ» دەپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ جاي ئارىغول دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

1960 - يىلدىن كېيىن بۇ كەنت باشقۇرۇشقا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن باشئارىغول ۋە ئاياغ ئارىغولدىن ئىبارەت ئىككى مەمۇرىي كەنتكە بۆلۈۋېتىلدى.

1996-يىلنىڭ ئاخىرىدا باشئارىغول كەنتىدە ئۈچ مەھەللە، 138 ئائىلە، 534 نوپۇس، 851 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئارا مازار

بۇددا قوشۇنلىرى بىلەن بولغان جەڭدە ئارىدا (قورشاۋدا) قالغان ئىسلام ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلگەنلىرى كۆمۈلگەن قەبرىستانلىق ئارا مازار دەپ ئاتىلىپتۇ. بۇ نام كېيىنچە مازار ئەتراپىدىكى كەنتنىڭ ئىسمى بولۇپقاپتۇ.

1996 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 200 ئائىلە، 811 نوپۇس، 1310 مو تېرىلغۇ يەر، 2172 تۇياق چارۋا بار.

ئۈجمىلىك

89 ياشلىق روزى ئاخۇننىڭ ئېيتىپ بېرىشىدىن مەلۇم بولدىكى، بۇ جايلارنى ئەسلىدە هارۇنخان، قۇناخۇن، مۇھەممىتاخۇن ئىسىملىك بىر تۇغقانلار ئىگىلىگەنىكەن. ئۇلار يول بويلىرىغا، ئېرىق ياقىلىرىغا ناھايىتى كۆپ ئاق ئۈجمىلەرنى تىكىپتۇ. يىراق - يېقىندىكى كىشىلەر بۇ جايغا كېلىپ ئۈجمە يېگەنلىكتىن بۇ جاي ئۈجمىلىك دەپ ئاتىلىپتۇ. 40 — 50 يىلنىڭ ئالدىدا توملىقى

قوچاقلا پاتمايدىغان، شاخلىرى يىراقلارغا كۆرۈنمىدىغا
ئاق ئۇجمە دەرەخلىرىنى ھەممە تەرەپتە كۆرگىلى بولىدە
كەن. ئېتىزلىقلارنى سالالاشتۇرۇش، يول، ئېرىق - ئۆس
تەكلەرنى رەتلەش داۋامىدا قېرى ئۇجمە دەرەخلىرىدە
بىرسىمۇ قالمىدى.

ھازىر بۇ كەنتتە ئۇچ مەھەللە، 137 ئائىلە، 475 نو
پۇس، 743 مو تېرىلغۇ يەر بار.

چۇناقلا

ئىسلام ئەسكەرلىرىنىڭ سانىنى، نامازئوقۇيدىغان
ئوخلايدىغان يېرىنى بۇددا قوشۇنلىرىغا مەلۇم قىلغان بىر
كىشىنى ئىسلام ئەسكەرلىرى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭ قوللىقىنى
كېسىۋېتىپتۇ. يۇرتداشلىرى ئۇنى چۇناق، بالا - چاقىلە
رىنى چۇناقلا دەپ ئاتاپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ئاتالغۇ
كەنتنىڭ نامى بولۇپ كەلمەكتە.

بۇ كەنت جاھانباغ يېزىسىدىكى چۇناقلا كەنتى بە
لەن ماكوي ئۆستەڭ ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ.

1996 - يىلى ئاخىرىدا بۇ كەنتتە ئۇچ مەھەللە،
153 ئائىلە، 578 نوپۇس، 872 مو تېرىلغۇ يەر، 1155 تۇياق
چارۋا بار.

تاقايلا

ئىسلام دىنى ھۆكۈمرانلىق ئورنىغا چىقىشقا يۈز
لەنگەن يىللاردا ئىسلام دىنى قوشۇنلىرى بىلەن يەرلىك
پىدائىيلار قالدۇق بۇددا دىنى قوشۇنلىرىغا زەربە بېرىش
مەجلىسى ئۇچۇن بۇ جايغا يىغىلىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە بۇدە
دا قوشۇنلىرىنىڭ شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ يېقىنلاپ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

كېلىۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەپتۇ. قوماندان:

ــ قوراللىرىمىزنى تەقلەپ ئۇلگۈرەلمەيمىز. دەرھال تارقايلى!ــ دەپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ جاي «تارقايلى» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «تارقايلا» غا ئۆزگىرىپ قاپتۇ.

يەنە بىر ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، تەخمىنەن 170 يىل ئىلگىرى ئېگىز ئېرىق كەنتىدىكى غوجىلار باش ئەجدادى مەۋلانە خەلىپىنىڭ قەبرىسى يېنىدىكى خانىقانى يېڭىلاپ سېلىش، خانىقاغا تاقا ياساش ئۈچۈن يەكەندىن ئىسمايىل ئاخۇن قاتارلىق بىر نەچچە ئۇستىنى تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرۈپتۇ. ئىسمايىل ئاخۇن «قېنى لاي، قېنى خىش» دەپ توختىماي ۋارقىراپ، ئىشلەۋاتقانلارغا ئارام بەرمەيدىكەن. ئۇ نىياز ئاخۇن ئىسىملىك كىشىنى «خىشنى ئولگۈرتەلمەيدىك» دەپ سۇنۇق خىش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇرغانىكەن. تاقا ھەم ئېگىز ھەم ھەشەمەتلىك ياسالغانلىقتىن خوتەن، چىرا، كېرىيىلىك كىشىلەر كېلىپ كۆرۈشكەنىكەن. تاقايلا ــ «تاقا ئالدى» دېگەن ئاتالغۇنىڭ ئۆزگەرگەن تەلەپپۇزى ئىكەن.

1995 ــ يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە يەتتە مەھەللە، 264 ئائىلە، 958 نوپۇس، 1553 مو تېرىلغۇ يەر، 1733 تۈياق چارۋا بار.

باش باغئېرىق

گۈلباغ دېگەن يۇرتقا ئاقىدىغان ئېرىقنىڭ بويىدىكى بىر نەچچە مەھەللە نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان باغ ئېرىق دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقانىدى. 1987 ــ يىلدىن باشلاپ باش باغئېرىق دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

1996 ــ يىل ئاخىرىدا بۇ كەنتتە بەش مەھەللە،

289 ئائىلە، 1130 نوپۇس، 2652 مو تېرىلغۇ يەر، 1708 تۇ-
ياق چارۋا بار.

ئاياغ باغمۇرىق

1996 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بۇ كەنتتىكى 85 ياشلىق ئەخمەت ئاخۇن، 70 ياشلىق قاسىمخان قا-تارلىق پىشقەدەملەرنىڭ سۆزلەپ بېرىشىدىن مەلۇم بول-دىكى، ئەسلىدە بۇ جاي كەتمە ئايمىقى دېيىلەتتى. تەخ-مىنەن 700 يىل ئىلگىرى بۇ جاي ئوتلاق ئىكەن. باشقا-باشقا يۇرتلاردىن كەلگەن بىر نەچچە ئائىلىلىك مۇساپىر (تىلەمچى) لەر بۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپ مەھەللە بىنا قىپتۇ. بىر نەچچە يىلدىن كېيىن بۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەس-لىدىكى يۇرتىنى سېغىنىپ قايتىپ كەتمەكچى بوپتۇ. بىر مويسىپىت كىشى:

— كەتمە ، ئۆز ئارا ئوبدان چىقىشىپ، تۇغقانلار-دەك بولۇپ قالدۇق. كەتمە،- دەپتۇ. كەتمەكچى بولغانلار-نىڭ ئاقساقىلى:

— ئەمسە سەنمۇ كەتمە، بىزمۇ كەتمەيلى، بۇ جايدا يىلتىزلاپ قالايلى،-دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ مە-ھەللە كەتمە دەپ ئاتىلىپتۇ.

1987 - يىلى كەتمە، مۇغا، كاساك ئايماقلىرى بىر-لەشتۈرۈلۈپ بىر مەمۇرىي كەنت تەسىس قىلىندى. بۇجاي باغمۇرىق كەنتىنىڭ ئاياغ تەرىپىدە بولغانلىقى ئەزەردە تۇتۇلۇپ ئاياغباغمۇرىق كەنتى دەپ ئاتالدى.

1995 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 211 ئائىلە، 881 نوپۇس، 1051 مو تېرىلغۇ يەر، 1037 تۇ-ياق چارۋا بار.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مۇغا لەقەملىكلەر

بۇ جايلار ئەسلىدە چىغلىق ۋە يانتاقلىق ئوتلاق ئىكەن، قەيەرگە قارىسا مۇغا ۋە مۇغا ئۆۋلىرى ئۇچرايدىكەن. بۇ جايغا دەسلەپتە ئولتۇراقلاشقان ئائىلىلەرگە مۇغا دەپ سىگنال قالغاندىن باشلاپ ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلمەكتە.

كاساك لەقەملىكلەر

تەخمىنەن 180 يىل ئىلگىرى توختىمەمەت ھاجىم دېگەن كىشى تەڭنە - كاساك ياساپ سېتىش بىلەن تىجارەت قىلغانلىقتىن، بۇ كىشىگە كاساك دېگەن لەقەم سىگنال قاپتۇ. بۇ لەقەم ئۇنىڭ نەۋرە - چەۋرىلىرىگىچە داۋاملىشىپ كەلمەكتە.

ساقاللىق ئايال ھەۋزىخان ئۇنىڭ 4 - ئەۋلادىدۇر.

ھەۋزىخان توغرىسىدا

ھەۋزىخان 16 يېشىدا ھازىرقى ئېرى ئەخمەد ئاخۇنغا يات‌لىق بولۇپ، ئوچ يىلدىن كېيىن ئۇشتۇمتۇت ساقال چىقىشقا باشلاپ بىر يىلدا 8 — 10 سم ئۆسۈپ ئاندىن توختايتۇ. ھەۋزىخانغا ساقال چىقىپ قالغانلىقى ئەر - خوتۇنلۇق مۇھەببىتىنى سۇسلاشتۇرالماپتۇ. ساقالنىڭ تېخىمۇ قويۇق ۋە ئۇزۇن ئۆسۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بىر قېتىممۇ ساتمىراشقا بېرىپ باقماپتۇ. ئۇ بازارغا بارسا ئۇنىڭغا ھەيران‌لىق بىلەن قارايدىغانلار كۆپ بولسىمۇ، ئۆز مەھەللىسىدە ھېچكىم ئەجەبلىنەرلىك ھېس قىلمايدۇ. ئۇ بۇ يىل 75 ياشقا كىردى. تالالىق بولغان بىر قىزى، ئۆيلەنگەن بىر ئوغلى بار.

هازىر بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 211 ئائىلە، 892 نوپۇس، 971.2 مو تېرىلغۇ يەر بار.

چىنارباغ

بۇ كەنتنىڭ دائىرىسى 1987 - يىلى گۈلباغ كەنتىدىن بۆلۈپ چىقىرىلىپ چىنارباغ دەپ ئاتالدى.

1996 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە ئۇچ مەھەللە، 151 ئائىلە، 640 نوپۇس، 749 مو تېرىلغۇ يەر، 967 تۇياق چارۋا بار.

بۇ كەنتنىڭ تەۋەلىكىدە بىر تۈپ قېرى چىنار بار. بۇ چىنارنىڭ ئېگىزلىكى 34.6 مېتر، تومۇلىقى يەتتە ئادەمنىڭ غۇلىچىغا باراۋەر كېلىدۇ. شاخلىرى جەنۇبتىن-شىمالغا 30 مېتر، غەربتىن - شەرققە 28 مېتر يېيىلغان بولۇپ، 1.5 مو يەرنى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. چىنارنىڭ غولى 3.5 مېتر ئېگىزلىكەندە ئالتە چوڭ پۇتاقتا ئايرىلغان بولۇپ، پۇتاقلارنىڭ ئوتتۇرىچە تومۇلىقى (ئايلانمىسى) 3.5 مېتر كېلىدۇ. بۇ چىنار توغرىسىدا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بۇنداق بىر رىۋايەت ساقلىنىپ كەلمەكتە.

مۇھەممەت پەيغەمبەر ئۆزىنىڭ ئەسھابى لەشكەرلىرىگە:

— خەيبەر شەھىرىدىكى بۇتپەرەست خەلقنى ئىمانغا دەۋەت قىلىڭلار. رازىلىق بىلەن ئىمان ئېيتسا قىلچە زىيان - رەخمەت يەتكۈزمەڭلار. قارشىلىق كۆرسەتسە بەيئەت (تەسلىم) بولغىچە ئۇرۇش قىلىڭلار، - دەپ بۇيرۇپتۇ. لەشكەرلەر مەككىدىن يولغا چىقىپ خەيبەر شەھىرىنىڭ چېگرىسىغا كېلىپ، بۇتپەرەستلەرنىڭ شەھەر دەرۋازىسىنى مەھكەم تاقاپ پۇختا مۇداپىئەدە تۇرىۋاتقانلىقىنى كۆر-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار نامىبرى

رۇپتۇ. ئەسھابىلار ھەر ئامال قىلىپمۇ سەپىلنى ياكى شەھەر دەرۋازىسىنى بۇزالماپتۇ. ھەممەيلەن قانداق قىلىش توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ تۇرغاندا ئىبلىس رەزىيالللا ئەنھۇ①:

— دەرۋازىنى مەن ئاچىمەن، — دەپتۇ. لەشكەرلەردىن بىرسى يېنىدىكى چوڭ بىر تۇپ چىنارنى كۆرسىتىپ:

— دەرۋازىنى ئاچقىدەك كۆچمىز بولسا بۇ بىر تۇپ چىنارنى يۇلۇپ بېقىڭ، بولمىسا گەپمىگىزگە ئىشەنمەيمىز، — دەپتۇ. ئىبلىس چىنارنى بىر تارتقانىكەن، چىنار ئىككى پارچە بولۇپ يۇلۇنۇپ چىقىپتۇ. ئۇ بۇ ئىككى پۈتاق چىنارنى باش ئۈستىدە ئايلاندۇرۇپ ئاسمانغا ئاتقانىكەن، بىر پۈتىقى ئەختام② كەنتىگە چۈشۈپ يىلتىزى ئۈستىدە، شاخلىرى ئاستىدا تەتۇر ياشىرىپ قاپتۇ. (بۇ چىنار 1960 - يىلى ئاتىزىم تەشۋىقاتى قانات يايدۇرۇلغاندا قۇمۇرۇپ تاشلاندى) يەنە بىر پۈتىقى بۇ جايغا چۈشۈپ ياشىرىپ قاپتۇ. ئەسھابىلار بىر كۈن ئۇرۇش قىلىپ بىر رەستىنى، ئالتە كۈن ئۇرۇش قىلىپ پۈتۈن خەيبەر شەھرىنى ئىگىلەش جەريانىدا چىنارغا ھەر كۈنى بىر پۈتاق ياشىرىپ چىقىپتۇ. كىمدە - كىم بۇ چىنارنىڭ ئەتراپىنى ئالتە قېتىم ئايلىنىپ ئىلىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلسا بۇ كىشىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان ئاپەتلەردىن ئالتە قېتىملىقى كەچۈرۈم بولارمىش.

(قاراقاش ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشتىن ئابدىقادىر ئاخۇن سۆزلەپ بەرگەن.)

گۈلباغ

بىر جايىنى مۇقىم ماكان تۇتمىغان، يۈك - تاقلىرى

① رەزىيەللا ئەنھۇ— خۇدا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن. ② ئەختام— قاراقاش بازىرى تەۋەلىكىدىكى بىر كەنت.

يوق، نەدە كەچ بولسا شۇ يەردە قونغان، قەيەردە قور
قى ئاچسا شۇ يەرلىك خەلقتىن ئاش - تاماق تىلەپ
گەن، جەندە - كۇلا كىيىشكەن يەتتە ئاشىقنىڭ ياشتاچ
راقىۋە گېپى ئۆتكۈررەكى مەۋلانە خەلىپە ئىكەن. بۇلار نە
بارسا يەرلىك خەلقنىڭ «سەييىد ئەۋلادى»، «يەتتە غۇجا
بۇزرۇكۋارىمىز»، «ئۇلۇغلىرىمىز» دەپ ھۈرمەتلەپ قار
ئېلىشىغا سازاۋەر بوپتۇ. بۇ يەتتە دەرۋىش بۇ جايغا كە
گەندە چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن ئالدىغا چىقىپ قارش
ئاپتۇ. جامائەت ئىچىدىن ياش بىر يىگىت مەۋلانە خەل
پىگە بىر تال گۈلنى سۇنۇپتۇ. مەۋلانە خەلىپە گۈلنى خ
شاللىق بىلەن قولىغا ئېلىپ:
— يۇرتۇڭلار گۈلباغ بولۇپ كەتكەي، دەپ دۇئا قى
تۇ. شۇ چاغلاردىن باشلاپ بۇ يەر گۈلباغ دەپ ئاتىلى
كەلمەكتە.

1996 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە ئۈچ مەھەللە
188 ئائىلە، 687 نوپۇس، 1028 مو تېرىلغۇ يەر، 1263 تۇ
ياق چارۋا بار.

بۇ يەردىكى كىشىلەر ئەزەلدىن ئۆرۈك يېتىشتۈرۈشك
خۇشتار بولۇپ، ھەممە ئۆيلەرنىڭ ئالدى - كەينى ئۆرۈ
دەرەخلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئەتىيازدا جىمى تە
رەپ ئاپئاق ئۆرۈك چېچەكلىرىگە پۈركەنسە، يازدا يېشىل
يوپۇرماقلار ئارىسىدىكى ئالتۇنرەڭ غۇژمەك - غۇژمەك ئۆ
رۈكلەر كۆزلەرنى قاماشتۇرىدۇ.

بۇ كەنتتە بۇ يىل 29 ياشقا كىرگەن ئانايەت ئىـ
سىملىك بىر يىگىت بار. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى بىر مېتر
98 س م بولۇپ، بازاردىكى ئادەملەر دېڭىزىدا خۇددى
پاراخوتنىڭ ماچتىسىدەك ئېگىز كۆرۈنىدۇ. بويى ئۇزۇن
بولغاچقا مەسچىتتە ناماز ئوقۇپ، سەجدە قىلغاندا ئال

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دىنقى رەتتىكى كىشىنىڭ پەللىكىگە ئۈسسۈپسالغانلىقتىن ئۇنىڭ ئالدىدا بىر كىشىلىك ئورۇن بوش تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئېغىرلىقى 440 جىڭ، مۈرىسىنىڭ كەڭلىكى 90 س م بولغاچقا، ۋېلسىپىتى تېز كېرەكتىن چىقىدۇ. ئۇ ئولتۇرغان ھارۋىنىڭ چاقى دەرھال ئېزىلىدۇ. ئاپتوبۇسقا چىقىپ قالسا، شوپۇر:

ــ سىز ئىككى كىشىدىنمۇ ئېغىر. شۇڭا ئىككى كىشىلىك كىرا تۆلەڭ دېسە، ئانايەت:

ــ مەن يەنىلا بىر نوپۇس، بىر كىشىلىك كىرا تۆلەيمەن، ـ دەپ، بىر نەچچە قېتىم چىقتى. ئۇنىڭ بېشىنىڭ چوڭلىقى يەرلىك كالىنىڭ بېشىغا باراۋەر كېلىدۇ. ئۇنىڭ بەتىنكىسىنىڭ چوڭلۇقى 65 ـ نومۇرغا توغرا كېلىدۇ. (ئادەتتە ئەڭ چوڭ بەتىنكە 44 ـ نومۇرلۇقتىن ئاشمايدۇ.)

ئانايەت 20 يېشىدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ چېلىش كوماندىسىغا قاتنىشىپ ئۈرۈمچىگە بارغاندا ئوخشاش ئېغىرلىقتىكى رەقىبلىرىدىن بىرىنىمۇ يىقىتالمىدى. چېلىش كوماندىسىدىكىلەر ئالتايغا ئېكىسكۇرسىيىگە بارغاندا ئانايەتنى كۆرىدىغانلار جىق بولۇپ كەتكەنلىكتىن، كوماندا مەسئۇللىرى ئۇنى مەخسۇس ئۆيدە ھەقلىق كۆرگەزمە قىلىپ 360 يۈەنگە بىلەت ساتتى. 1996 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئاكىسى ھىمىت ئاخۇننىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئانايەت تۇغۇلغاندىلا باشقا بوۋاقلاردىن چوڭ بەدەنلىك ئىكەن. ئانىسى تۇغۇتتا زەخىملىنىپ ئاغرىپ قالغانلىقتىن ئەمچىكىدىن سۈت چىقماي ئانايەتنى بىر يېرىم ياشقىچە كالا سۈتى بىلەن بېقىپتۇ. ئانايەت ھازىر بىر كۈندە بەش ـ ئالتە قېتىم تاماق يەيدىكەن. قورسىقى ئېچىپ قالسا بىر دەممۇ تەخىر قىلالمايدىكەن.

ئۇنىڭ جىسمانىي تۇرقى شۇنچىۋالا زور بولمىسىمۇ، ئانچە-
يۇرەكلىك - جىگەرلىك ئەمەسكەن. ئۇخلاپ ئويغانما-
دادىسى كېرىمۇللاكام ۋارقىراپ چاقىرمىغىچە ئورنىدىن
تۇرمايدىكەن. ئۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بازاردا قوي
ئېلىپ - سېتىشنى (بېدىكلىكنى) ئۆزىنىڭ خىراجەت مەن-
بەسى قىلىپ تاللىدى.

ھالئىبرىق

خان يولىنىڭ① بويىغا سېلىنغان كاتتا ئايۋان-سا-
رايلىق ئۆيلەرنىڭ ئالدى- ھالايلى دەپ ئاتالغانكەن.
كېيىن بۇ جايغا چوڭ كۆل كولىنىپتۇ. سەپەرچىلەر ژەيۇرت
خەلقى بۇ كۆل بويىدا ھال - مۇڭ ئېيتىشىپ ھاردۇق ئال-
غانلىقتىن ھالىكۆل دەپ ئاتىلىپتۇ. شۇ يىللاردا يۇرتنىڭ
ھوكۇمەتكە تاپشۇرىدىغان ئاشلىق، پاختا، ئوتۇن-سامان،
قوي - ئۆچكە قاتارلىق باج - سېلىقلىرى بۇ كۆلنىڭ بو-
يىغا توپلىنىدىكەن. كېيىنچە بۇ يەردىكى مەھەللىلەر
كۆلگە سۇ كېلىدىغان ئېرىقنىڭ نامى بىلەن ھالئىبرىق
دەپ ئاتىلىپتۇ.

1996 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە،
210 ئائىلە، 798 نوپۇس، 926 مو تېرىلغۇ يەر، 1306 تۇ-
ياق چارۋا بار.

راخمان گۈگۈت توغرىسىدا

1996 - يىلى 2 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئاياغ باغئېرىق
كەنتىدىن 70 ياشلىق قاسىمخان بىلەن پاراڭلاشتىم. ئۇ-
نىڭ ئېيتىشىچە، راخمان گۈگۈت ھالئىبرىق كەنتىدە تۇغۇل-

① ئۇلۇغبول، يەكەن يولى دەپمۇ ئاتىلاتتى.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامىبرى

غان بولۇپ، ئاتا مىراس لەقىمى «چۇراق» ئىكەن. ئۇنىڭ تاختا گۈگۈت قىيىش ھۈنىرى بولغاچقا كىشىلەر ئۇنىسى «راخمان گۈگۈت» دەپ ئاتىشىدىكەن.

1917- يىلى خوتەننىڭ ئامبىلى چىڭ دارىن قاراقاشنىڭ ھەممە يېرىدىن لەمپىدە بوز يەر ئېچىشقا قوزغىغان نەچچە مىڭ دېھقانىنىڭ ئىچىدە قاسىمخانىنىڭ دادىسى ئىسمايىل ئاخۇن بىلەن راخمان گۈگۈتمۇ بار ئىكەن. چىڭ دارىن كەپىدە سايىداپ ئولتۇرۇپ قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلار ئارقىلىق دېھقانلارنى ئىشقا سالدىكەن. ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىقى، ھاۋانىڭ ئىسسىقلىقى، ئاش - ئوزۇق - نىڭ يېتىشمەسلىكى ئۈستىگە ئەمەلدارلارنىڭ ئۇرۇپ - قىيناشلىرى، خوتۇن - قىزلارنى دەپسەندە قىلىشلىرى دېھقانلارنىڭ كۆچلۈك نارازلىقىنى قوزغاپتۇ. غەزىپىنى باسالمىغان راخمان گۈگۈت ئەمەلدارلارغا تونۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن پوتا بىلەن يۈزىنى يۆگەپ، گۈگۈت قىيىدىغان ئورغاق شەكىللىك تۆمۈر سايمىنىنى كۆتۈرۈپ:

— چىڭ دارىنىنى ئۆلتۈرىمەن، - دەپ ۋارقىراپ مېڭىپتۇ. دېھقانلاردىن نەچچە يۈز كىشى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. چىڭ دارىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئېتىغا ئىگەر تۇقۇشقىمۇ ئۇلگۈرمەي مىنىپ قېچىپتۇ. قاراقاش دەريا سىدا سۇ ئۇلۇغ بولغانلىقتىن ئات قۇيرۇقى سۇدا لەيلىگەنھالدا دەريادىن كېچىپ ئۆتۈپتۇ. چىڭ دارىن يېڭىبۇرقى ئارقىلىق شەھەرگە كىرىپ سېپىل ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. راخمان گۈگۈت نەچچە يۈز دېھقان بىلەن چىڭ دارىنىنى قوغلاپ سېپىل دەرۋازىسىغىچە كەپتۇ. راخمان گۈگۈت ئوقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن سۇغا چىلانغان كىگىز توقامنى يېپىنىپ تۇرۇپ سېپىل دەرۋازىسىغا ئوت قويۇپتۇ. دەرۋازىنىسى بۇ-

زۇشقا ئامال قىلالماي راخمان گۈگۈت ۋە ئىسيانچى دې-
قانلار ئۆزدىنىڭ يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىپتۇ.

ئۇچ كۈندىن كېيىن سېتىلما پايلاقچىلار تەمىنلىگە-
يول بىلەن چىڭ دارىن ئۆزى چېرىكلىرىنى① باشلاپ كە-
لىپ كېچىسى راخمان گۈگۈتنى ئۇخلىغان يېرىدىن تۇتۇاپتۇ.

خوتەن چوڭ بازارنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشلۇق 90 ياش-
لىق مۇھەممەت ئابدۇللا بەگ (ئەپرۇز بەگنىڭ نەۋرە-
سى سۆزلەپ بېرىشىچە، ھازىرقى گۈلباغ سودا بازىرىنىڭ
ئورنى ئەينى يىللاردا ئېگىز سەھنىسى بار چوڭ يىغىن
مەيدانى ئىدى. چىڭ دارىن بۇ سەھنىدە راخمان گۈگۈتنى
سوراق قىلىپ:

— نېمە ئۈچۈن ماڭا قارشى ئىسيان كۆتەردىڭ؟ — دە-
سوراپتۇ. راخمان گۈگۈت بىپەرۋالىق بىلەن:

— چۇشۇمدە ئاللا ماڭا سېنى ئۆلتۈرۈش توغرۇلۇق ۋە-
ھى قىلدى، — دەپتۇ.

چىڭ دارىن ھەر ئايدا بىر قېتىم راخمان گۈگۈتنى
سوراق قىلىدىكەن. راخمان گۈگۈت ئۇنىڭ ھەممە سوئا-
لىرىغا بىر خىللا:

— مەن تىرىكلا بولسام سېنى ئۆلتۈرمەي قويمايمەن، —
دەپ جاۋاب بېرىدىكەن.

راخمان گۈگۈتنىڭ ئۇرۇغ - تۇغقانلىرى قىممەت با-
ھالىق سوۋغا - سالاملار بىلەن چىڭ دارىنىڭ ئالدىغا
كېلىپ ئۇنىڭ گۇناھىنى ئەپۇ قىلىشنى تەلەپ قىپتۇ. چىڭ
دارىن ئۇلارغا:

— سىلەر قايتىپ تۇرۇڭلار، مەن ئەتە راخماننى يۇر-
تۇڭلارغا يەتكۈزۈپ بېرەي، — دەپتۇ. راخمان گۈگۈتنىڭ

① چېرىك — ئەسكەر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئۇرۇق - تۇغقانلىرى چىك دارىنغا رەھمەت ئېيتىشىپ خۇشال - خۇرام قايتىپ كەپتۇ، چىكدارىن ئەتىسى ئەتىگەندە تۆت نەپەر چېرىككە:

— بۇ گۇناھكارنى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ كېلىڭلار، - دەپتۇ. چېرىكلەر ئاتقا مىنىپ، راخمان گۇگۇت پىيادە يولغا چىقىپتۇ، پېشىن ۋاقتى بىلەن بۇلار ھالىبرىق كەنتىگە يېقىنلىشىپتۇ، چىكدارىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە تۆت چېرىك راخمان گۇگۇتنى باغلاپ تاشلىق يولدا ئاتقا سۆرۈتۈپ ئاتنى يۈگرىتىپتۇ. راخمان گۇگۇتنىڭ تۇغقانلىرى ئۇنىڭ بەدىنىدىن ئاجراپ كەتكەن تاشتەك، ياكاقتەك گۆش ھەم سۆڭەكلەرنى يولدىن ئىزدەپ يىغىپ تەخمىنەن جايىغا كەلتۈرۈپ ھازىرقى يېزىلىق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپكە يېقىن جايدىكى زاراتگاھلىققا دەپنە قىپتۇ. (ھازىر چۈراك لەقەملىك 60 ياشلىق ئابدىجىلىل ئاخۇن، 70 ياشلىق ئابدىراخمان ئاخۇنلار راخمان گۇگۇتنىڭ نەۋرىلىرىدۇر.)

شۇ ۋەقەدىن كېيىن چىكدارىن شەھەر جاكىنىڭ باش ئەمەلدارىغا «قاراقاشتىكى ئىككى بەگلىكتە نوپۇس ئاۋۇپ كەتتى، باشقۇرۇشمۇ تەس بولۇپ قالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن قارا قاشنى ناھىيە قىلىپ تەستىقلاپ بېرىلسە» دېگەن مەزمۇندا مەلۇمات يوللىغانلىقتىن، 1919- يىلى قارا قاش ناھىيىسى تەسىس قىلىنغانىكەن.

ئارا باغ

78 ياشلىق مەتتىمىن ساۋۇتنىڭ سۆزلەپ بېرىشىدىن ئايان بولدىكى، تۆت ئىمام زەبىۋۇللا بۇ جايدا 40 يىل تۇرۇش جەريانىدا لەشكەرلىرىنى ۋە يەرلىك خەلقنى تەشـ

كىللەپ ھازىرقى بەھرام سۈيى، ماكۇي، كۇيا، قاراسا
ئۆستەكلىرىنى قازدۇرغانىكەن ھەم بۇتۇت ئۆستەكنىڭ ئە
رلىقىدىكى باراقسان يۇرتنى ئاراباغ دەپ ئاتىغانىكەن
بۇ تۇت ئۆستەكنىڭ ھازىرمۇ ئاراباغ كەنتىنى ئارىلا
ئاقماقتا.

بۇ كەنتتە قارىيە مەستۇرەم دەپ ئاتالغان قەدىمكى
زاراتكاھلىق بار. يېزىت دېگەن خاۋارىچىنىڭ لەشكەر
بەسىرسالىخ دېگەن كىشىنى شېھىت قىلىۋېتىپتۇ. بەسىر
سالىخنىڭ قارىيە، مەستۇرەم ئىسىملىك ئىككى قىزى دا
دىسىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن يېزىتنىڭ لەشكەرلىرى
بىلەن جەڭ قىلىپ بۇ جايدا قۇربان بولغان ھەم دەپنە
قىلىنغانىكەن.

ھازىر ئاراباغ كەنتىدە يەتتە مەھەللە، 233 ئائىلە،
919 نوپۇس، 952 مو تېرىلغۇ يەر بار.

كېتمكلا

دەسلەپتە ئولتۇراقلاشقان كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى بۇ
جايغا كۆنەلمەي ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كېتىپ بىر نەچە
چە يىلدىن كېيىن قايتىپ كەپتۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىر
مەزگىلدىن كېيىن يەنە كۆچۈپ كېتىپتۇ. باشقىلار بۇلارنى
«كېتمكلىكلەر» (كېتىدىغانلار دېگەن مەنادا) دەپ مەسخە
رە قىپتۇ. بۇ ئاتالغۇ بارا - بارا «كېتمكلا» غا ئۆزگە
رىپ، مەھەللىنىڭ نامى بولۇپ قاپتۇ. يەنە بىر ئاگلاش
لارغا قارىغاندا، ھەزرىتى مەۋلانە خەلىپە قاتارلىق يەتە
تە دەرۋىش بۇ جايدا بىر نەچچە كۈن قېتىق بىلەن نانداا
غىزالانغانلىقتىن ساھىبخانلارنى «قېتمقلا» دەپ ئاتىغا
نىكەن. «قېتمقلا» دېگەن بۇ ئاتالغۇ يىللارنىڭ ئۆتۈشى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامىبرى

بىلەن «كېتىكلا» غا ئۆزگىرىپ قالىتۇ. يەنە بىر رەۋايەتكە قارىغاندا، تەكلىماكاندىكى شەھەرلەرنى قۇم باسقاندا جېنىنى قۇتقۇزۇشقا ئولگۇرۇپ باشقا جايلارغا كېتىپ لگەنلەر ۋە بۇلار بىنا قىلغان يېڭى مەھەللىلەر «كېتىكلا» دەپ ئاتالغانكەن.

ھازىر بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 245 ئائىلە، 1059 نوپۇس، 1065 مو تېرىلغۇ يەر بار.

باش ئىشتاچى

يەتتە دەرۋىشنىڭ بۇ جايغا كەلگەن ۋاقتىدا رامىزان كۈنلىرىگە ئۇدۇل كەلگەنلىكتىن ئەتىۋارلىق مېھمان سانىلىپ يەرلىكخەلقنىڭ ئۆيلىرىدە نۆۋەتبويىچە بىر نەچچە كۈن ئېتىبار قىلىنىپتۇ. دەرۋىشلەر ساھىبخانلارنى «ئىپتارچى» (ئىپتار قىلدۇرغۇچى مەنىسىدە) دەپ ئاتاپتۇ. زامانلار-نىڭ ئۆتۈشى بىلەن تىلدا ئۆزگىرىش بولۇپ «ئىپتارچى» دېگەن ئاتالغۇ «ئىشتاچى» غا ئۆزگىرىپ قالىتۇ.

يەنە بىر ئاڭلاشلارغا قارىغاندا تەخمىنەن 250 يىل ئىلگىرى تۆت ئائىلىلىك بىر تۇغقان كىشىلەر 2500 مو تېرىلغۇ يەر ۋە ئوتلاققا ئىگىدارچىلىق قىلىدىكەن. بۇلار بۇ زېمىننىڭ تۆت بۇرجىكىگە ئۆيى سېلىپ ئولتۇرغان ھەم ئۆز تەۋەلىكىنى قوغداش ئۈچۈن بىر نەچچىدىن ئىت باققانكەن. بۇ كىشىلەر زېرىككەندە ئىت تالاشتۇرۇپ كۆڭۈل ئاچىدىكەن. ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرىمۇ ئىت تالاشتۇرۇشقا ئادەتلەنگەنلىكتىن «ئىشتاچى» دەپ لەقەم سۆزىمۇ، بۇ لەقەم مەھەللىنىڭ نامى بولۇپ قالىتۇ.

چۈجە لەقەملىكلەر

تەخمىنەن 150 يىل ئىلگىرى چاچۇق لەقەملىك

قـادىر ئاخۇن بالا ۋە نەۋرىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ مەسچىتتىكى بېرىپتۇ. قادىر ئاخۇنمنىڭ بىر ئاغىنىسى چاقچاق قىلىپ:

— توخۇ چۈجىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەندەك كەپسىلەر، — دەپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ بالىلارغا «چۈجە» دەپ لەقەم سىڭىپ قاپتۇ. ھازىر چۈجە لەقەملىك كىشىلەر 10 ئائىلىگە يەتتى. مەتنۇرى ھاجىم قادىر ئاخۇنمنىڭ پەيغەمبەرسىدۇر.

ھازىر بۇ كەنتتە ئوچ مەھەللە، 215 ئائىلە، 910 نوپۇس، 744 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئۇزۇنئېرىق

جەنۇبتىن-شىمالغا يەتتە - سەككىز كىلومېتر سوزۇلغان ئېرىق بويىدىكى بۇ يۇرتنىڭ نامى نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان ئۇزۇنئېرىق دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

بۇ يۇرتنىڭ ماكۇي ئۆستەڭنىڭ غەربىي تەرىپىدەكى قىسمى 1985 - يىلدىن كېيىن ئاقساراي يېزىسىغا تەۋە قىلىنىپ يەنىلا «ئۇزۇنئېرىق» دەپ ئاتالدى.

ھازىر بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 250 ئائىلە، 1070 نوپۇس، 779.2 مو تېرىلغۇ يەر بار.

يىكچى

بۇ جاي يېقىنقى يىللارغىچە توقاچلا دەپ ئاتىلاتتى. توقاچلا دېگەن بۇ ئاتالغۇ يەرلىك خەلقنىڭ خوتۇنچە ئاياقلار (ياغاچ لېگەن) لەرگە تۇقاچلارنى تىزىپ يەتتە دەرۋىشنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالغانلىقىدىن كېلىپ چىققانمىكەن. بۇ جايدا بىر نەچچە ئائىلىلىك يىكچى ياشاۋاتقانلىقى نەزەرگە ئىلىنىپ، 1987 - يىلدىن باشلاپ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامىبرى

يمكچى دەپ ئاتالدى.

1996 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 190 ئائىلە، 777 نوپۇس، 1308 مو تېرىلغۇ يەر، 1151 تۆ- ياق چارۋا بار.

مەشھۇر خەلق داستىخانچىسى ئابلىمىت قارىمىنىڭ تەرجىمھالىيۋە سەنئەت پائالىيىتى «قاراقاش خەلق داس- تانلىرى» نامىلىق كىتابتا ۋە «ئاسىيا كىنىدىكى» گېزىتى- دە تونۇشتۇرۇلغانلىقتىن بۇ يەردە قايتا توختالمىدىم.

خۇمدان

بۇ جاي ئەسلىدە توقاچلا كەنتىنىڭ تەۋەلىكىدە ئى- دى. يۇرتنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ 1987 - يىلى ئۆزئال- دىغا مۇستەقىل كەنت تەسىس قىلىندى. شۇ يىللاردا بىر قانچە ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ خۇمدان قۇرۇپ خىش پىشۇر- غانلىقى كۆزدە تۇتۇلۇپ، كەنتنىڭ نامى «خۇمدان» دەپ مۇقىملاشتى. ھازىر بۇ خۇمدانلار يوق بولسىمۇ، كەنتنىڭ نامى خۇمدان دەپ ئاتالماقتا.

بۇ كەنتتە 1996 - يىل ئاخىرىدا ئوچ مەھەللە، 166 ئائىلە، 627 نوپۇس، 729.8 مو تېرىلغۇ يەر بار.

باشقۇمباغ

بۇ جاينىڭ يېرىمى باغ، يېرىمى قۇملۇق ئىكەن، مەۋلانە خەلىپە ئۆزىگە قىزغىن پوزىتسىيىدە بولغان بۇ مەھەللىلىك كىشىلەرنى «قۇمباغلىقلار» دەپ ئاتىغانى- كەن، «قۇمباغ» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ھازىرغىچە ئۆزگەرمەي كەلمەكتە.

بۇ كەنتتە ھازىر بەش مەھەللە، 265 ئائىلە، 1005 نوپۇس، 1424 مو تېرىلغۇ يەر بار.

قاراقاش ناھىيىلىك ئۇيغۇر شىپاخانىسىنىڭ دوختۇرى 40 ياشلىق مۇھەممەت سالى ھاجىمنىڭ سۆزلەپ بەرىشىچە، ئۇنىڭ يەتتىنچى بوۋىسى خوتەننىڭ قاتچى دېگەن يېرىدىن كۆچۈپ كېلىپ بۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپتۇ. خوتەن بەرىكام كۆچۈپ كېلىشتىن ئىلگىرى بۇ جايدا ئون نەچچە مۇسۇلمان ئۇيغۇرلار ئائىلىسىدىن باشقا بىر نەچچە قالماق ۋە ئالمان (ئىسلام دىنىغا كىرمىگەن تۈركلەر) ئائىلىرىمۇ بار ئىكەن. بىر كۈنى خوتەن بەرىكام ئېتىزلىقتا كۆيۈپ - پىشىپ ئىشلەۋاتسا ئاقسا-قاللىق خىزىر كېلىپ:

— ئىشلىرىڭىزدىن بەرىكەت تاپقايسىز، - دەپ دۇئا قىپتۇ. شۇ كۈنى كەچتە ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرگە ۋە قوشنىلىرىغا خوشخەۋەر يەتكۈزۈپ:

— خىزىر ماڭا نەزەر كۆزىنى سالدى، - دەپتۇ. شۇنىدىن باشلاپ ئۇ كىشىگە نەزەر دەپ لەقەم سىڭىپ قاپتۇ. نەزەر لەقەملىكلەر ھازىر 20 ئائىلىگە يەتتى. مۇھەممەتسالى ھاجىمنىڭ بوۋىسىمۇ، دادىسى مەنسۇر ھاجىممۇ ئۇستا تېۋىپ ئىدى. مۇھەممەت سالى ھاجىمنىڭ ئاكىسى مۇھەممەت ئۆمەر ھاجىم ھازىر تۈركىيىدە تېۋىپلىق قىلماقتا.

ئاياغ جىلغا

تەخمىنەن 1000 يىل ئىلگىرى قاراقاش دەريا-سىنىڭ بىر تارمىقى بۇ يەردىن ئاقىدىكەن. (بۇنداق سۆزلىگۈچىلەر يەرنى بىر- ئىككى مېتر كولىسا تاش ياكى سېغىز قاتلىمى چىقىدىغانلىقىنى ئىسپات كەلتۈرىدۇ.) قاشىنىڭ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار نامىبرى

جەنۇبىي تەرىپىدىكى پەسلىكتە سىزىندى سۇ يىغىلىپ ئېرىق بولۇپ ئاقىدىكەن، كىشىلەر بۇ ئېرىقنىڭ ئايىغىغا بىر تاش تۇغمەن چۆرۈپتۇ. تۇغمەنگە كېلىپ - كېتىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىگەنلىكتىن ئېرىقنىڭ بويىدا يول پەيدا بولۇپتۇ. ئېرىقنىڭ ئەترابى پەس ھەم تاشلىق بولغانلىقتىن جىلغا دەپ ئاتىلىپتۇ. ئەسىرلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ يۇرت شەرقتىن - غەربكە كېڭەيگەنلىكتىن باش جىلغا ۋە ئايىاغ جىلغا دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

بۇ كەنتتە ھازىر تۇققۇز مەھەللە، 348 ئائىلە، 1668 نوپۇس، 1500 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئارا مازار، چوڭاقلا، تاقايىلا، گۈلباغ، ھالئېرىق، كېتمىكلا، ئىشتاچى، ئۇزۇنئېرىق، يىمچى، خۇمدان، قۇمباغ، جىلغا كەنتلىرىنىڭ نامىنىڭ قانداق كېلىپ چىققانلىقىنى 1996- يىلى 2- ئاينىڭ 10- كۈنىدىن 17- كۈنىگىچە باش ئىشتاچى كەنتىدىن 96 ياشلىق مەتنۇرى ھاجىم، 110 ياشلىق مەتنىياز گارايى، يىمچى كەنتىدىن خەلق داستانچىسى ئابلىمىت قارى، گۈلباغ كەنتىدىن 52 ياشلىق ھىممەت ئاخۇن، تاقايىلا، ئارا مازار، ھالئېرىق كەنتلىرىدىنى باشقۇرغان 67 ياشلىق ئەخمەتنىياز جۇمە قاتارلىق كىشىلەر سۆزلەپ بەردى.

تەبابەت ئالىمى - جامالىدىن ئاقسارايى

جامالىدىن ئاقسارايى 19 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇيغۇر تەبابەت ئالىمى. باشلانغۇچ ساۋاتنى ئۆز يېزىسىدىكى دىنىي مەكتەپلەردە چىقارغاندىن كېيىن، خوتەن مەدرىسىلىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلىپ، پارس، ئوردۇ تىلىلىرىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرۈۋالغاندىن باشقا، ئەدەبىيات، ئىسلامىي نۇجۇم، تەبابەت، دىن، شەرىئەت قاتارلىق ساھەلەردە ئەتراپلىق بىلىم تەھسىل قىلىپ مۇكەممەل بىلىم

ئىگىسى بولۇپ يېتىشكەن. بولۇپمۇ ئۇنىڭ تىبابەتچىلىك
ئىلمىدە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى گەۋدىلىك بولۇپ
يەرلىك تېۋىپلارنىڭ كېسەل كۆرۈش ۋە داۋالاش ئۇسۇللى
رىنى تەتقىق قىلىپ، ئۇنى ئىلمىي يۈكسەكلىككە كۆتۈر
گەن ھالدا داۋالاش رېتسىپلىرىنى تۈزگەن، ھەر خىل شى
پالىق دورىلارنى ياسىغان، يىراق - يېقىندىن كەلگەن بى
مارلارنى داۋالاپ ساقايتىش بىلەن خەلقنىڭ دەردىگ
دەرمان بولغان.

جامالىدىن ئاقساراي ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىنىڭ كۆپ
ئەسىرلىك تەجرىبىلىرىنى توپلاش، تەتقىق قىلىش ۋ
ئۆزىنىڭ بىۋاستە داۋالاش ئەمەلىيىتىدىن ھاسىل قىلغان
تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى يەكۈنلەش ئاساسىدا «كىتابى
تىپ ئاقساراي» ناملىق ئەسىرىنى يېزىپ چىققان بولۇپ
ئۇنىڭدا ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىنىڭ ئەنئەنىۋى قانۇن -
قائىدىلىرى، كېسەل كۆرۈش، داۋالاش ئۇسۇللىرى، شىپا
لىق دورىلارنى ياساش، ئىشلىتىش ئۆلچەملىرى، دورىگەر
لىك سايمانلىرى ۋە دورا مەنبەلىرى قاتارلىق مەزمۇنلا
تونۇشتۇرۇلغان. ئالىمنىڭ ئەرەب تىلىدا يېزىلغان ب
ئەسىرى 1899 - يىلى ھىندىستاننىڭ لاكنو شەھىرىدە نە
شىر قىلىنغان ۋە مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىغا قەدە
ھىندىستاننىڭ دېھلى شەھىرىدىكى ئىسلام تىبابىتى دارىل
فونىنىدا دەرسلىك قىلىنغان. جامالىدىن ئاقساراي تىبا
بەتچىلىك ئىلمىي ساھەسىدە خەلقئاراغا يۈزلەنگەن مۆ
تىۋەر ئالىم سۈپىتىدە مەدەنىيەت تارىخىمىزدىن ئورۇ
ئالىدۇ.

(«دېڭىز ئۈنچىلىرى» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى